

Ks. dr hab. Paweł Kiejkowski

Gniezno, dnia 31 stycznia 2022 r.

Wydział Teologiczny

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Łukasza Tkaczyka

Sakrament Eucharystii a sakrament święceń.

Loci communes i ich teologiczno-egzystencjalne konsekwencje

w ujęciu J. Ratzingera/Benedykta XVI

(Katowice 2022, komputeropis, ss. 244)

Działając na podstawie Uchwały nr 34/2021 Rady Naukowej Instytutu Nauk Teologicznych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z dnia 14 grudnia 2021 r. w przedmiocie wyznaczenia recenzentów w przewodzie doktorskim ks. mgr. lic. Łukasza Tkaczyka (dziedzina nauk teologicznych, dyscyplina: nauki teologiczne) przedstawiam niniejszą recenzję jego rozprawy doktorskiej pt. *Sakrament Eucharystii a sakrament święceń. Loci communes i ich teologiczno-egzystencjalne konsekwencje w ujęciu J. Ratzingera/Benedykta XVI*, której promotorem jest ks. prof. dr hab. Jerzy Szymik. Recenzja będzie złożona z następujących punktów: Wprowadzenie (1), Struktura rozprawy doktorskiej i jej ocena (2), Merytoryczna zawartość poszczególnych części rozprawy doktorskiej (3), Merytoryczna ocena rozprawy doktorskiej jako całości (4), Ocena redakcji i języka rozprawy doktorskiej (5), Wniosek końcowy (6).

1. Wprowadzenie

Joseph Ratzinger/Benedykt XVI to bez wątpienia jeden z najznakomitszych współczesnych teologów katolickich. Jego ogromny dorobek piśmienniczy, coraz bardziej dostępny w języku polskim, dzięki publikacji kolejnych tomów *Opera omnia*, wciąż domaga się gruntownego poznania, naukowej refleksji oraz egzystencjalnej recepcji. Dlatego z radością przyjąłem wiadomość o powstaniu kolejnej dysertacji poświęconej myśli teologicznej tego wybitnego niemieckiego teologa, napisanej pod czujnym i życzliwym okiem wielkiego znawcy i propagatora teologii „dobrze powiedzianej” Benedykta XVI (*Theologia benedicta*) ks. prof. dra hab. Jerzego Szymika. Tym bardziej, że podejmuje ona zagadnienie, w którym spotykają się Eucharystia, sakrament święceń, *communio*, teologia i egzystencja.

Tematy niezwykle ważne i aktualne w kontekście współczesnych prądów myślowych, teologicznych nowinek, niepokojących wydarzeń przeżywanych w Kościele oraz naszym świecie, które rodzą tak wiele pytań, domagających się „logicznej”, Chrystusowej odpowiedzi. Joseph Ratzinger nie boi się stawiać tych trudnych pytań i odpowiadać na nie w pokornej wierności Bożemu Objawieniu, a zarazem w sposób zrozumiały i fascynujący współczesnego człowieka. Recenzowana dysertacja jest ważnym przyczynkiem do poznania i recepcji myśli niemieckiego teologa.

2. Struktura rozprawy doktorskiej i jej ocena

A. Struktura rozprawy doktorskiej

Rozprawa doktorska składa się z następujących zwartych części: Spisu treści (s. 3-4), Wykazu skrótów (s. 5), Bibliografii (s. 6-15), Wstępu (s. 16-33), Rozdziału I: Konsekwencje doktrynalne *locorum communium* (s. 34-105), Rozdziału II: Konsekwencje duchowe *locorum communium* (s. 106-172), Rozdziału III: Konsekwencje pastoralne *locorum communium* (s. 173-234) i Zakończenia (s. 235-244).

Bibliografia składa się z czterech nieponumerowanych części: Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i nauki Kościoła, Źródła, Opracowania i Literatura pomocnicza.

Wstęp rozprawy składa się z 18 punktów, które są odznaczone przez numerację kolejnymi liczbami arabskimi.

Rozdział I (Konsekwencje doktrynalne *locorum communium*) składa się z trzech paragrafów. Poprzedzone są one wstępem i podsumowane zakończeniem. Na paragraf pierwszy: „Współzależność istnienia” składają się następujące trzy podparagrafy: 1. Kapłaństwo dla Eucharystii, Eucharystia dla kapłaństwa (s. 38-44), 2. Dar Chrystusa i dla Niego (s. 44-52), 3. Zewnętrzne znaki obecności – ludzki sposób obecności Boga (s. 52-57). Na paragraf drugi: „Jedyne pośrednictwo” składają się następujące trzy podparagrafy: 1. Prawdziwy kult Boży (s. 58-66), 2. Uobecnienie tajemnicy zbawienia (s. 66-72), 3. *Alter Christus, in persona Christi* (s. 72-82). Paragraf trzeci: „Jedność Kościoła” składa się z trzech podparagrafów: 1. Oddanie za i wraz z ludem Bożym (s. 83-88), 2. Komunia z Bogiem (s. 88-98), 3. Perspektywa eschatologiczna – *communio sanctorum* (s. 98-105).

Rozdział II (Konsekwencje duchowe *locorum communium*) składa się z trzech paragrafów. Poprzedzone są one wstępem i podsumowane zakończeniem. Na paragraf pierwszy: „Życie na sposób Eucharystii” składają się następujące trzy podparagrafy:

1. Trwanie w dziękczynieniu (s. 109-116), 2. Eucharystyczna duchowość kapłańska jako uwielbienie Boga (s. 116-123), 3. Celibat kapłański oblubieńczym oddaniem Ciała Chrystusa (s. 123-129). Na paragraf drugi: „Udział w życiu Boga” składają się trzy podparagrafy: 1. Eucharystia włączeniem w miłość Trójcy (s. 130-136), 2. Zjednoczenie z Panem (s. 136-143), 3. Naśladowanie Chrystusa w codzienności (s. 143-149). Paragraf trzeci: „*Logike latreia* przyjmujących święcenia” składa się z trzech podparagrafów: 1. Posługa sakramentalna jako wypełnienie powołania – dar i zadanie (s. 150-156), 2. Modlitwa – asceza – dar (s. 156-164), 3. Męczeństwo realnym spełnieniem Eucharystii (s. 164-172).

Rozdział III (Konsekwencje pastoralne *locorum communium*) składa się z trzech paragrafów. Poprzedzone są one wstępem i podsumowane zakończeniem. Na paragraf pierwszy: „Obecność Boga w świecie” składają się trzy podparagrafy: 1. Problem prymatu Boga (s. 177-183), 2. Uobecnianie żywego Pana wśród ludu (s. 183-189), 3. Świadectwo życia (s. 189-194). Na paragraf drugi: „Komunia – wspólnota” składają się trzy podparagrafy: 1. Prowadzenie ludu do głębokiej relacji z Bogiem (s. 195-200), 2. Otwarcie na drugiego (s. 200-206), 3. Wejście w tajemnicę własnego życia jako „wspólnota” ze sobą (s. 206-213). Paragraf trzeci: „Miłość prowadząca do ofiar” składa się z trzech podparagrafów: 1. Cierpienie jako element *passio* życia w miłości (s. 214-220), 2. Dar z siebie – powszechne kapłaństwo (s. 220-227), 3. Ofiara życia – połamana hostia (s. 227-234).

Zakończenie rozprawy składa się z 7 punktów, które są odznaczone przez numerację kolejnymi liczbami arabskimi.

B. Ocena struktury rozprawy doktorskiej

Rozprawa posiada wszystkie elementy, które wymagane są od naukowych prac dyplomowych, a także monografii naukowych. Ich układ oraz wewnętrzna struktura są prawidłowe, logiczne i przejrzyste. W rzeczowo napisanym wstępie autor przedstawił podejmowaną problematykę badawczą, cel badań, sensowne uzasadnienie omawianego zagadnienia, źródła i literaturę, przebieg badań, zastosowane metody badawcze oraz strukturę rozprawy. Kolejne trzy rozdziały rozprawy mają swoje treściowe logiczne uzasadnienie. Ponadto wskazują na dogłębną znajomość teologicznych ujęć niemieckiego teologa. Najpierw w rozdziale pierwszym zostały ukazane fundamentalno-dogmatyczne konsekwencje *locorum communium*, aby następnie przejść w rozdziale drugim do ich duchowych konsekwencji w życiu kapłanów i diakonów oraz całego ludu Bożego. W rozdziale trzecim autor przedstawia duszpasterskie konsekwencje *locorum communium* dla posługi obdarowanych

sakramentem święceń oraz wszystkich wierzących. Zakończenie pracy zawiera precyzyjne i uzasadnione wnioski. Struktura Bibliografii podyktowana jest rodzajem źródeł.

3. Merytoryczna zawartość poszczególnych części rozprawy doktorskiej

A. Bibliografia

Bibliografia (s. 6-15) zawiera na początku wykaz dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i nauki Kościoła. Następnie mamy trzy części: Źródła (s. 7-10), Opracowania dotyczące postaci i teologii J. Ratzingera/Benedykta XVI (s. 11-12) i Literaturę pomocniczą (s. 12-15). Źródła są wewnętrznie podzielone najpierw na nauczanie Benedykta XVI, a następnie na pisma Josepha Ratzingera. Struktura bibliografii jest uzasadniona i logiczna. Zapis bibliograficzny jest prawidłowy.

B. Wstęp

W podzielonym na 18 numerowanych akapitów, przejrzystym napisanym wstępie ks. Łukasz Tkaczyk przedstawił najpierw historyczne i teologiczne tło podejmowanej problematyki: Eucharystii, sakramentu święceń, wspólnoty w Kościele, ich wagę i aktualność w życiu chrześcijan. Autor następnie precyzyjnie dookreślił terminy użyte w tytule rozprawy: sakrament Eucharystii, sakrament święceń, *loci communes*, teologiczno-egzystencjalne konsekwencje. Wskazując jednocześnie, że „podtytuł pracy określa, że jest ona próbą ukazania w naukowy i całościowy sposób miejsc wspólnych sakramentów i święceń oraz tego, jakie konsekwencje mają one w teologii i łączącym się z nią życiu osoby kapłana i wspólnoty Kościoła (s. 25). Cel pracy jest więc jasno określony: znalezienie miejsc wspólnych Eucharystii i sakramentu święceń w ujęciu Josepha Ratzingera/ Benedykta XVI oraz ukazanie ich konsekwencji teologicznych, duchowych oraz duszpasterskich. Po przedstawieniu w zarysie życiorysu oraz dorobku naukowego niemieckiego teologa autor zwrócił uwagę, że tak sformułowane zagadnienie badawcze, pomimo licznych opracowań, nie zostało jeszcze opracowane w całościowy sposób. Podkreśla, że recenzowana praca pragnie to uczynić w całościowy sposób, zbierając bogatą fundamentalną, dogmatyczną oraz liturgiczną myśl Josepha Ratzingera. Doktorant przedstawił szeroko metodologię zastosowaną w powstawaniu rozprawy: kwerenda, analiza tekstu, wnioski. Są to metody właściwe

i charakterystyczne dla pracy pisanej z teologii dogmatycznej. Omówiona została także literatura, zwłaszcza baza źródłowa, wykorzystana przy redakcji recenzowanej pracy. We wstępie znajdujemy także rzeczowo przedstawioną strukturę pracy. Na końcu autor ujawnił swoje osobiste motywy, które kierowały nim przy wyborze tematu dysertacji.

C. Korpus pracy

W rozdziale pierwszym, który nosi tytuł: *Konsekwencje doktrynalne locorum communium*, ks. Łukasz Tkaczyk przedstawia komunijny wymiar Eucharystii oraz sakramentu święceń. Wskazał ich miejsca wspólne. Jest to przede wszystkim osoba wcielonego Syna Bożego Jezusa Chrystusa. On jest podmiotem sprawczym i działającym w obu sakramentach. Na mocy Wcielenia jest jedynym pośrednikiem pomiędzy Bogiem a człowiekiem. Kapłan przez sakrament święceń uczestniczy w owym pośrednictwie, działając *in persona Christi*. Sam Bóg siebie wydaje w Eucharystii, On sam mocą Ducha Świętego dokonuje przemiany chleba i wina w Ciało i Krew wcielonego Syna. Dzieje się to dzięki konsekrowanym kapłanom, którzy działają w jedności oraz w utożsamieniu z Jezusem Chrystusem. Następnie autor szerzej ukazuje prawdę jedynego pośrednictwa Zbawiciela. Obdarowany władzą święceń kapłan uczestniczy w tym pośrednictwie. Staje się sakramentalnym narzędziem Boga oraz szafarzem sakramentów, zwłaszcza Eucharystii. W końcu autor wskazuje na komunijne konsekwencje Eucharystii i sakramentów święceń dla jedności całego Kościoła. Jedyny Kapłan Jezus Chrystus i jedyna Ofiara stają się źródłem jedności całego ludu Bożego, która wyraża się w wyznawaniu tej samej wiary, uczestniczeniu w tej samej Eucharystii, oczekiwaniu na pełną eschatologiczną wspólnotę ze wszystkimi świętymi.

W rozdziale drugim, który nosi tytuł: *Konsekwencje duchowe locorum communium* doktorant przedstawia skutki, jakie mają dla duchowości miejsca wspólne Eucharystii i sakramentu święceń. Na początku wyjaśnia, co Joseph Ratzinger/Benedykt XVI rozumie pod pojęciem duchowości. Jest to nowy sposób egzystencji konsekrowanego chrześcijanina i kapłana kształtowany przez Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego. Jest to nowa egzystencja na sposób Eucharystii, wyrażająca się, między innymi, w trwaniu w dziękczynieniu, przeżywaniu kapłańskiego życia jako ofiary uwielbienia Boga. Specyficznym wyrazem eucharystycznej egzystencji jest celibat kapłański. Eucharystia przynosi dar życia w komunii z Trójcą Świętą, w szczególny sposób jednoczy z Jezusem Chrystusem, wzywając i uzdalniając do życia na sposób Mistrza. Aby opisać sposób kapłańskiego życia, odwołuje się

nasz autor za niemieckim teologiem do określenia św. Pawła *logike latreia* (por. Rz 12,1). Ten „logiczny”, chrystusowy, eucharystyczny wymiar liturgii życia jawi się jako dar i zadanie. Domaga się życia w modlitwie, ascezie i proegzystencji. Jego uwieńczeniem jest chrześcijańskie i kapłańskie męczeństwo.

W rozdziale trzecim, który nosi tytuł: Konsekwencje pastoralne *locorum communium* ks. Łukasz Tkaczyk pragnie odpowiedzieć na pytanie: „jak duszpasterze powinni działać, czego nauczać i na co zwracać uwagę w prowadzeniu innych do ostatecznej wspólnoty z Bogiem w związku z egzystencjalnym doświadczeniem Eucharystii i święceń?” (s. 31). Za Josephem Ratzingerem/Benedyktem XVI autor podkreśla, że najważniejszym wyzwaniem jest prowadzenie do uznania prymatu Boga w życiu chrześcijan, społeczeństwa i świata. Dzieje się to, między innymi, przez wezwanie kapłanów i diakonów, aby poprzez autentyczne świadectwo życia oraz pokorną posługę uobecniali żywego Pana pośród ludzi. Ich misja ze swej natury jest wspólnototwórcza: prowadzi ludzi do żywej relacji z Bogiem, otwiera na drugiego człowieka, wprowadza harmonijną jedność w życiu konkretnego człowieka. Za bawarskim teologiem doktorant słusznie zauważa, że aby zaistniała wspólnota konieczna jest miłość, która jest eucharystyczna i ofiarna. Jest to miłość, w której obecne są elementy *passio*, cierpienia przeżywanego we wspólnocie z Jezusem Chrystusem. Chrześcijańska ofiarna miłość przeżywana jako proegzystencja jest treścią powszechnego kapłaństwa, którego wierzący stają się uczestnikami poprzez chrzcielne obdarowanie. Symbolem kapłańskiej i chrześcijańskiej egzystencji jest połamana hostia. Jest to życie, które zrodziło się z połamanej Hostii, ofiary życia wcielonego Syna Bożego, i które osiąga swoje spełnienie się poprzez ofiarę z własnego życia, hostię połamaną przez innych.

D. Zakończenie

W składającym się z 7 numerowanych akapitów zakończeniu autor z wielką klasą zbiera zasadnicze myśli cierpliwie przedstawiane we wcześniejszych rozdziałach pracy. Słusznie wskazuje na wielką wartość i aktualność nauczania Josepha Ratzingera/Benedykta XVI na temat sakramentu Eucharystii oraz sakramentu święceń w obliczu wyzwań obecnych we współczesnym Kościele i świecie. Wskazuje na fundamentalno-dogmatyczny, chrystologiczny, trynitarny, eklezjalny i liturgiczny charakter myśli niemieckiego teologa. Łukasz Tkaczyk kończy zakończenie przedstawiając wnioski w formie 19 precyzyjnie sformułowanych rzeczowych, trafnych, krótkich zdań.

4. Merytoryczna ocena rozprawy doktorskiej jako całości

Recenzowana praca jest bardzo dojrzałą rozprawą doktorską. Bez wątpienia jest ona monografią naukową. Podejmuje problem sakramentu Eucharystii, sakramentu święceń w perspektywie ich „miejsc wspólnych”, które mają istotne konsekwencje teologiczne, duchowe oraz pastoralne. Jest to temat niezmiernie ważny i aktualny dla współczesnego Kościoła oraz świata. Aby to uczynić, autor przedstawia myśl jednego z najznakomitszych teologów katolickich, którego dorobek naukowy jeszcze wciąż domaga się opracowania. Łukasz Tkaczyk podjął się dużego wyzwania, które zakończył sukcesem. Czytając kolejne strony dysertacji widzimy, że autor przeczytał, rozumie i „przerobił” tysiące stron z prac bawarskiego teologa. Całość opracowanego materiału została logicznie podzielona na poszczególne rozdziały i merytorycznie w nich przedstawiona. Ujawniają się w nich zasadnicze cechy Ratzingerowskiej teologii, zarówno w jej wymiarze treściowym, jak i formalnym. Jest to prymat Boga, fundamentalny chrystocentryzm jego teologii, a zarazem jej wymiar głęboko trynitarny, eklezjalny, liturgiczny, komunijny oraz egzystencjalny. Jednocześnie piękno i precyzja języka, wierność Bogu i Tradycji, osobiste zaangażowanie i troska o człowieka. Czyta się dysertację z przeświadczeniem, że autor bardzo dobrze zna i z profesjonalizmem przedstawia teologiczne intuicje niemieckiego teologa. Przyznam się, że mały niedosyt po lekturze dotyczy dwóch kwestii. Po pierwsze, chodzi o wskazanie, nazwanie przez autora korzeni teologicznych ujęć Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. Wiadomo, że były to, i zostało to ukazane w pracy, Biblia, dokumenty Magisterium, liturgia. Ale czy był jakiś autor, który był mu w tym temacie szczególnie drogi, inspirujący? Po drugie, czy jego myśl jakoś się rozwijała? Czy pojawiały się jakieś nowe wątki wraz z podejmowaniem nowych zagadnień? Autor w sposób bardzo rzetelny i profesjonalny zbiera oraz relacjonuje bogatą myśl bawarskiego teologa. Troszkę brakuje, moim zdaniem, takiego krytycznego spojrzenia z dystansu. Na przykład, dość często zwraca się uwagę na niedowartościowanie aspektu pneumatologicznego w twórczości Josepha Ratzingera. A komunijny charakter misji Ducha Świętego jest przecież tutaj kluczowy. Te niedopatrzenia w żadnym stopniu nie rzutują na pozytywną ocenę merytorycznej strony rozprawy. Jednocześnie do akademickiej dyskusji proponuję następujące zagadnienia:

- Prosiłbym doktoranta, aby przedstawił w zarysie, skąd Joseph Ratzinger/Benedykt XVI czerpał swoje intuicje na temat rozumienia Eucharystii, sakramentów święceń, *communio*? Czy twórczość któregoś z teologów miała tu swoje szczególne znaczenie?

- Proszę wskazać, czy i w jaki sposób Joseph Ratzinger/Benedykt XVI ukazuje w swojej teologii rolę Ducha Świętego w omawianym temacie?

5. Ocena redakcji i języka rozprawy doktorskiej

Redakcja całej rozprawy jest prawidłowa i dokładna. W rozprawie spotykamy równy, bardzo dobry poziom poszukiwań, analiz i syntez. Autor daje dowód zdolności do precyzyjnych rozróżnień. Pisze jasno, ciekawie, żywo, precyzyjnie dobierając słowa oraz cyzelując sensy. Styl bardzo dobry. Osobiste zaangażowanie autora sprawia, że czasami formułuje zdania w liczbie pojedynczej, utożsamiając się z przekazywaną treścią. Nieliczne literówki czy błędy interpunkcyjne nie zasługują nawet na wymienianie, ponieważ zaciemniałyby bardzo dobry obraz całości. Na pewno zostaną poprawione przez redaktora, gdyby dysertacja miała być opublikowana. Podobnie warstwa bibliografii i przypisów właściwie bez zarzutów. Przyjęty przez autora sposób zapisu bibliograficznego jest konsekwentnie stosowany. Układ bibliografii czytelny. Autor zgromadził bogatą bibliografię źródłową i opracowań badanego tematu. Mam tylko dwie małe uwagi: 1. W źródłach praca: *Formalne zasady chrześcijaństwa. Szkice do teologii fundamentalnej*, tł. W. Szymona, Poznań 2009 najpierw przypisana jest J. Ratzingerowi, a następnie pojawia się po raz drugi przypisana Benedyktowi XVI. 2. W literaturze pomocniczej przywołana została pozycja C. Giraudo, *La struttura letteraria della preghiera eucharistica*, Roma 1981. W roku 2019 w języku polskim ukazało się monumentalne dzieło tegoż autora dotyczące omawianego tematu C. Giraudo. *Traktat o Eucharystii. Wprowadzenie w misterium*, tł. W. Szymona, Kraków 2019. Warto umieścić je w bibliografii.

Te niedopatrzenia w żadnym razie nie rzutują na bardzo pozytywną ocenę redakcji i języka rozprawy.

6. Wniosek końcowy

Na podstawie tego, co przedstawiłem w niniejszej recenzji stwierdzam, że rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Łukasza Tkaczyka pt. *Sakrament Eucharystii a sakrament święceń. Loci communes i ich teologiczno-egzystencjalne konsekwencje w ujęciu J. Ratzingera/Benedykta XVI* spełnia wszystkie wymagania podane w obecnie obowiązującej ustawie *Prawo o szkolnictwie wyższym* w rozdziale 2 (*Stopień doktora*), oddziale 1 (*Nadawanie stopnia doktora*), w Art. 187 (*Rozprawa doktorska*): rozprawę doktorską

stanowi monografia naukowa (Art. 187, punkt 3), recenzowana rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie nauki teologiczne oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej (Art. 187, punkt 1), przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (Art. 187, punkt 2).

Zwracam się zatem do Rady Naukowej Instytutu Nauk Teologicznych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z wnioskiem o dopuszczenie ks. mgr. lic. Łukasza Tkaczyka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie rekomenduję recenzowaną rozprawę doktorską do wydania drukiem. Gratuluje zarazem Autorowi i Promotorowi rozprawy tak znakomitej dysertacji.

Gniezno, 31 stycznia 2022 r.

ks. Paweł Kiejkowski

ks. dr hab. Paweł Kiejkowski, prof. UAM

Wydział Teologiczny UAM w Poznaniu